

JĘZYK PRAWNO-ADMINISTRACYJNY OKRESU DWUDZIESTOLECIA MIĘDZYWOJENNEGO

WSTĘP

Przedmiotem szkicu jest polszczyzna prawno-administracyjna okresu międzywojennego, czyli okresu II Rzeczypospolitej (oficjalnie nazwę tę wprowadziła Konstytucja marcowa z 1921 r.). Odzyskanie państwowości po półtora wieku zaborów to czas istotnych zmian w dziejach narodu i społeczeństwa, to czas powrotu języka polskiego do urzędów, to czas stopniowego ujednoczania języka administracyjnego, unifikacji i kodyfikacji prawa. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. w nową rzeczywistość wchodził Polacy z doświadczeniami trzech różnych państwowości i trzech różnych porządków prawnych. Za podstawowe zasady integracji i powstającym w 1918 r. państwie polskim uznano:

1. Jest to państwo narodu polskiego, obejmujące wszystkie ziemie zamieszkałe w większości przez Polaków; 2. suwerenem w tym państwie jest naród polski, czyli wszyscy obywatele na równi, na zasadzie powszechności i równości ich praw, ich udziału w wykonywaniu suwerenności [Grzybowski 1969, 63].

W latach 1918–1921 Polska przyjmowała ustrój demokratyczno-liberalny, oparty na zasadach systemu parlamentarno-gabinetowego (naśladowała w tym względzie III Republikę Francuską). Przyjęty system ustrojowy spotkał się z trudnościami i brakiem akceptacji ze strony znacznej części społeczeństwa i elit politycznych. Scena polityczna była rozchwiana, nie wszyscy zgadzali się z liberalno-demokratycznymi założeniami Konstytucji marcowej.¹ Pierwsza niepodległościowa konstytucja z 1921 r. została poprzedzona tzw. małą konstytucją, to jest uchwałą Sejmu Ustawodawczego z 20 lutego 1919 r. Dokument ten określał zasady funkcjonowania najwyższych władz państwa. Zgodnie z postanowieniami małej konstytucji Naczelnik Państwa Józef Piłsudski stał się

---

¹ Właściwa nazwa: *Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* (od daty uchwalenia nazywana *Konstytucją marcową*).

przedstawicielem państwa i najwyższym wykonawcą uchwał sejmu w sprawach cywilnych i wojskowych. Do jego zadań należało powołanie rządu. Za sprawowanie swego urzędu miał odpowiadać przed sejmem. Założenia ustrojowe zawarte w małej konstytucji były punktem wyjściowym prac legislacyjnych nad ustawą zasadniczą.

KONSTYTUCJA MARCOWA

Spory wokół przyszłej konstytucji dotyczyły wielu kwestii, jednak najwięcej kontrowersji było związanych z trzema zagadnieniami: strukturą parlamentu, sposobem wyboru głowy państwa i stosunkiem państwa do Kościoła. Ostatecznie 17 marca 1921 r. ustawa zasadnicza została uchwalona. Miała charakter kompromisowy, ponieważ ani stronnictwa lewicowe, ani prawicowe nie miały szans na przeprowadzenie w pełni swoich koncepcji ustrojowych. Ostatecznie przyjęte rozwiązania instytucjonalne były mniej demokratyczne, niż przewidywały pierwotne projekty, a przejawiało się to między innymi w dwuizbowej budowie parlamentu i sposobie wyboru prezydenta [Pietrzak 1969, 111]. Konstytucja marcowa wprowadzała system rządów parlamentarnych. Ich istota polegała na tym, że powołany przez prezydenta rząd sprawował władzę wykonawczą dopóty, dopóki miał zaufanie parlamentu. Wprowadzono instytucję odpowiedzialności parlamentarnej ministrów. Ponieważ rodzime tradycje nie istniały,

twórcy Konstytucji marcowej zdecydowali się zapożyczyć zasadniczy model ustroju politycznego z konstytucji obcych. (...) Wybór padł na system parlamentarny III Republiki Francuskiej i on stał się pierwowzorem [Pietrzak 1969, 112].

Uznano go za najbardziej odpowiedni dla społeczeństwa polskiego. Polska miała być republiką, czyli republiką, w której naród sprawować będzie władzę za pośrednictwem specjalnie wybranych organów, zgodnie z teorią reprezentacji [Adamczyk, Pastuszka 1985, 192].

Konstytucja marcowa uznawała, że Polska jest państwem jednolitym, w którym nie ma różnic ustrojowych w poszczególnych częściach kraju. Wyjątek stanowiła autonomia Śląska, która była zagwarantowana przez ustawę konstytucyjną z 15 lipca 1920 r. (zawierała statut organiczny województwa śląskiego).² Szczególne znaczenie miało przyjęcie zasady ciągłości państwa: „Uznano, iż odrodzona Polska jest państwem narodu

---

² Złożoność sytuacji narodowościowej na Śląsku (pewien odsetek mieszkańców stanowili Niemcy) sprawiła, że w celu pozyskania ludu śląskiego i zneutralizowania wpływów niemieckich przed plebiscytem w 1920 r. rząd polski nadał Śląskowi Górnemu szeroką autonomię [szerzej Adamczyk, Pastuszka 1985, 198–216].

żyjącego w czasach I Rzeczypospolitej” [Kallas 2005, 289], co oznacza, że odrzucono koncepcję traktowania Polski jako państwa nowego.

W strukturze ustawy zasadniczej ważne miejsce zajmuje preambuła (wstęp), która stanowi „performatywną ramę metatekstową konstytucji” [Lizisowa 2002, 82]. Ma charakter deklaracyjny – jest deklaracją intencji prawodawcy, aktem o charakterze ideologiczno-politycznym, a nie normatywnym. Przynosi eksplicytną informację o najwyższych wartościach państwa. Charakteryzuje ją styl wysoki, uroczysty, co związane jest z funkcją tego segmentu konstytucji. Wstęp do Konstytucji marcowej nawiązuje wprost do tradycji Konstytucji 3 Maja. Podobnie jak preambułę do pierwszej polskiej ustawy zasadniczej, otwiera Konstytucję marcową *invocatio Dei*: „W imię Boga Wszechmogącego”,³ po którym następuje krótki zwarty tekst składający się z jednego wielokrotnie złożonego hipotaktycznie wypowiedzenia z nagromadzeniem paralelizmów:

My, Naród Polski, dziękując Opatrzności za wyzwolenie nas z półtorawiekowej niewoli, wspominając z wdzięcznością męstwo i wytrwałość ofiarnej walki pokoleń, które najlepsze wysiłki swoje sprawie niepodległości bez przerwy poświęcały, nawiązując do świetnej tradycji wiekopomnej Konstytucji 3-go Maja – dobro całej, zjednoczonej i niepodległej Matki-Ojczyzny mając na oku, a pragnąc Jej byt niepodległy, potęgę i bezpieczeństwo oraz ład społeczny utwierdzić na wiekuistych zasadach prawa i wolności, pragnąc zarazem zapewnić rozwój wszystkich Jej sił moralnych i materialnych dla dobra całej odradzającej się ludzkości, wszystkim obywatelom Rzeczypospolitej równość, a pracy poszanowanie, należne prawa i szczególną opiekę Państwa zabezpieczyć – tę oto Ustawę Konstytucyjną na Sejmie Ustawodawczym Rzeczypospolitej Polskiej uchwalamy i stanowimy.⁴

Schemat semantyczno-syntaktyczny powyższego wypowiedzenia można przedstawić następująco: **kto – wśród jakich okoliczności – w jakim celu – co – uchwała i stanowi.**

Zwraca uwagę pierwszy składnik (kto). Podmiot mówiący jest zbiorowy, z *my* wspólnototwórczym. Ten fragment preambuły wskazuje dobitnie, że najważniejszym podmiotem i suwerenem państwa polskiego są wszyscy obywatele Rzeczypospolitej. Obywatele jako najważniejszy podmiot i suweren mają wpływ na kształtowanie państwa poprzez ustanowienie racjonalnego i stabilnego porządku prawnego. Zwracają uwagę rozbudowane cele do osiągnięcia – ten odcinek myślowy zawiera informację o najważniejszych wartościach państwa, a są nimi: dobro (całej odradzającej się ludzkości), równość (wszystkich obywateli), poszanowanie pracy i należne prawa. W przeciwieństwie do artykułowanego tekstu zasadniczego preambuła jest wypowiedzią ciągłą, apelującą raczej do uczuć odbiorców niż do ich intelektu. Mamy w niej zatem do czynienia

³ Autorstwo preambuły do Konstytucji marcowej przypisuje się ks. Kazimierzowi Lutosławskiemu [Kallas 2005, 289].

⁴ Teksty konstytucji są cytowane według wydania: M. Borucki, *Konstytucje polskie 1791–1997*.

nia z perswazją emocjonalną (niespotykaną w innych tekstach prawnych), a nie racjonalną. Większość odcinków myślowych rozpoczyna się imiesłowem (*dziękując, wspominając, nawiązując, mając, pragnąc*), co wpływa na dynamikę wypowiedzi, wzmacnia napięcie. Semantycznie najważniejszy składnik preambuły – podwojony performatyw „uchwalamy i stanowimy” – wieńczący wypowiedzenie, jest aktem kreowania nowej rzeczywistości prawnej, stanowienia nowej konstytucji, dokumentu dla państwa najważniejszego.

Tekst zasadniczej części Konstytucji marcowej, liczący 126 artykułów, ujęto tematycznie w siedem rozdziałów. Podstawy ustrojowe państwa określa rozdział I. Otwiera go *explicite* wyrażona informacja o republikańskim charakterze państwa: „Państwo polskie jest Rzeczpospolitą” [art. 1.].⁵ Jego budowę oparto na zasadzie zwierzchnictwa narodu:

Władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu. Organami Narodu w zakresie ustawodawstwa są Sejm i Senat, w zakresie władzy wykonawczej – Prezydent Rzeczypospolitej łącznie z odpowiedzialnymi ministrami, w zakresie wymiaru sprawiedliwości – niezależne Sądy [art. 2.].

Przyjęto monteskiuszowską zasadę trójpodziału władz, co znalazło wyraz w przepisach umieszczonych w rozdziałach II–IV. Kolejno dotyczą organizacji naczelnych władz państwowych: władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej. Dla obywatela szczególne znaczenie ma rozdział V zatytułowany *Powszechne obowiązki i prawa obywatelskie* (38 artykułów), zawierający postanowienia regulujące pozycję jednostki w państwie. „Pierwszym obowiązkiem obywatela jest wierność dla Rzeczypospolitej” – czytamy w art. 89. Do obowiązków należało też: poszanowanie prawa, sumienne wykonywanie obowiązków publicznych, obowiązek służby wojskowej, ponoszenie ciężarów i świadczeń publicznych, obowiązek wychowywania dzieci na prawych obywateli, obowiązek szkolny (w zakresie szkoły podstawowej). Konstytucja marcowa dawała jednostce rozbudowane prawa obywatelskie, wśród nich można wyróżnić: prawa polityczne (czynne i bierne prawo wyborcze do sejmu i senatu, do samorządu, do piastowania urzędów publicznych), prawa społeczne (prawo do ochrony pracy, do ubezpieczenia społecznego na wypadek niezdolności do pracy lub bezrobocia, do ochrony macierzyństwa, do bezpłatnej nauki w szkołach państwowych i samorządowych) i prawa wolnościowe (wolność słowa i prasy, gromadzenia się, zawiązywania stowarzyszeń i zrzeszeń, prawo do zachowania tajemnicy korespondencji). Wysoką pozycję w tym katalogu mają prawa narodowościowe. Konstytucja marcowa przyznaje mniejszościom (stanowią 1/3 ludności kraju) prawo zachowania swej narodowości i pielęgnowania swej mowy oraz właściwości narodowych.

---

⁵ Republikańska forma państwa stała się od schyłku 1918 r. trwałym składnikiem polskiego ustroju politycznego [Kallas 2005, 289].

Niestety, jak pisze Michał Pietrzak [1969, 110], działalność władz państwowych po 1921 r. dowiodła, że prawa te były często fikcyjne. Marcowa ustawa zasadnicza deklarowała też wolność sumienia i wyznania oraz równość wobec prawa [art. 96.]. Dla zabezpieczenia praw obywatelskich wprowadzono gwarancje instytucjonalno-prawne:

Rozporządzenia władzy, z których wynikają prawa lub obowiązki obywateli, mają moc obowiązującą tylko wtedy, gdy zostały wydane z upoważnienia ustawy i powołaniem się na nią [art. 3.].

KONSTYTUCJA KWIETNIOWA

O ile pierwsza po odzyskaniu niepodległości ustawa zasadnicza miała unormowania w zakresie obowiązków i praw obywatelskich, o tyle kolejna – Konstytucja kwietniowa⁶ [1935] ich nie zawierała. W opisie świata prawnego, nakreślonego w dokumencie z 1935 r., zabrakło jasno wyrażonego stosunku podmiotu prawodawczego do narodu i obywatela, a właśnie do pozycji jednostki w państwie i do ustroju państwa odnoszą się wartości konstytucyjne. W kategoriach aksjologicznych można odczytywać także zasady ogólne konstytucji (zasady ustroju, zasady podstawowe państwa). W Konstytucji marcowej i w Konstytucji kwietniowej zasady ustrojowe wyrażone są w pierwszym rozdziale tekstu zasadniczego o prawie identycznych tytułach: *Rzeczpospolita* [1921], *Rzeczpospolita Polska* [1935]. Konstytucja marcowa jako podstawową przyjmuje zasadę suwerenności narodu, wskazującą, że władza zwierzchnia należy do narodu, a nie tylko pochodzi od narodu (pojęcie narodu używane jest w znaczeniu politycznym, a nie etnicznym). Naród wykonuje swą władzę zwierzchnią przez wybieranych przez siebie przedstawicieli (reprezentacja polityczna). Konstytucja kwietniowa zasady zwierzchnictwa narodu nie przyjmuje, nie przyjmuje również zasady trójpodziału władz.⁷ Naczelną zasadą czyni zwierzchnią pozycję prezydenta:

Na czele Państwa stoi Prezydent Rzeczypospolitej.

Na Nim spoczywa odpowiedzialność wobec Boga i historii za losy Państwa.

(...) W jego osobie skupia się jednolita i niepodzielna władza państwowa [art. 2.].

Organami Państwa, pozostającymi pod zwierzchnictwem Prezydenta Rzeczypospolitej są: Rząd, Sejm, Senat, Siły Zbrojne, Sady, Kontrola Państwowa [art. 3.].

⁶ Właściwa nazwa: *Projekt ustawy uchwalony przez sejm na 108 posiedzeniu w dniu 26 stycznia 1934 r.*, ostatecznie w marcu 1935 r. sejm uchwalił nową ustawę zasadniczą, ale podpisał ją umierający J. Piłsudski dopiero 23 kwietnia 1935 r. – stąd przyjęto nazywać ją *kwietniową*.

⁷ Zasadę trójpodziału władz oraz zasadę suwerenności narodu przyjęły Konstytucja 3 Maja oraz Konstytucja marcowa – było to więc odrzucenie tradycji konstytucyjnej.

Charakterystyczną cechą przepisów merytorycznych Konstytucji kwietniowej było zniesienie trójpodziału władzy i podporządkowanie wszystkich jej członów (parlamentu, rządu, sił zbrojnych, kontroli państwowej, a nawet sądów) zwierzchnictwu prezydenta. Zapowiedzią zmiany ustroju politycznego było przyjęcie już w 1926 r. tzw. noweli sierpniowej, która umacniała władzę prezydenta między innymi przez przyznanie mu prawa wydawania rozporządzeń z mocą ustawy w czasie, gdy sejm i senat są rozwiązane.

Konstytucja kwietniowa jest bardzo zwięzła. Jej strukturę stanowi 81 artykułów, przy czym zachowano 12 artykułów z Konstytucji marcowej (dotyczyły między innymi prawa własności, pozycji mniejszości narodowych, spraw wyznaniowych i szkolnictwa). Brak w niej preambuły, ale założenia ideologiczne rządzącego obozu zawiera rozdział I, który otwiera konstatacja: „Państwo Polskie jest wspólnym dobrem wszystkich obywateli” [art. 1.]. Twórcy Konstytucji kwietniowej dominującą rolę w systemie prawnym przyznali państwu. Państwo miało być wartością najwyższą, miało być nadrzędne wobec jednostki i ogółu obywateli. Uznano, że „w ramach Państwa i opierając się na nim kształtuje się życie społeczeństwa” [art. 4.]⁸ i „żadne działanie nie może stanąć w sprzeczności z celami Państwa, wyrażonymi w jego prawach” [art. 10.]. W tym samym artykule w ustępie 2. mamy groźbę: „W razie oporu Państwo stosuje środki przymusu”. Wizja świata twórców Konstytucji kwietniowej różniła się zasadniczo od wizji twórców Konstytucji marcowej. Podważono podstawowe zasady systemu demokratycznego.

CECHY JĘZYKA I STYLU USTAW ZASADNICZYCH II RZECZYPOSPOLITEJ

Wyróżnikami stylu ustaw zasadniczych są: normatywność, bezosobowość, dążenie do precyzji, idiomatyczność, standaryzacja [szerzej: Malinowska 2012]. Przyjrzyjmy się językowym wykładnikom tych cech.

Akt konstytucyjny nie jest wypowiedzią skierowaną do kogoś, lecz wypowiedzią dla kogoś [Gizbert-Studnicki 1986, 58], dla każdego członka wspólnoty państwowej, dla wszystkich obywateli oraz organów państwa. Znajduje to odzwierciedlenie w wysłowieniu adresata norm konstytucyjnych, zwłaszcza tych, które są ujęte w rozdziale o obowiązkach i prawach obywatelskich. Gdy przepis odnosi się do wszystkich ludzi, używa się wyrażenia *wszyscy obywatele*, np.: „Wszyscy obywatele są równi wobec prawa” [art. 96.] lub *każdy obywatel*, np.: „Każdy obywatel ma prawo do

---

⁸ Leksem *państwo* pisane jest w całym tekście ustawy zasadniczej z 1935 r. honoryfikatywnie wielką literą. Podobnie w Konstytucji marcowej – wyrażenie *Państwo Polskie* zawsze wielką literą. Zapewne było to związane z uczuciem radości z odzyskania państwa własnego po 123 latach bytu bezpaństwowego.

opieki Państwa nad jego pracą...” [art. 102.]. Gdy adresatem normy są organy państwa, czasownik performatywny (w funkcji orzeczenia) występuje w związku zgody z podmiotem w 3. osobie liczby pojedynczej lub w 3. osobie liczby mnogiej czasu teraźniejszego, np.:

Prezydent Rzeczypospolitej rozwiązuje sejm i senat po upływie czasu, na które zostały wybrane [art. 26.].

Ministrowie tworzą Radę Ministrów pod przewodnictwem Prezesa Rady Ministrów [art. 55.].

W kulturze prawnej przyjmuje się założenie, że teksty prawne zawierają normy postępowania. Konstytucja normuje sprawy dla społeczności państwowej najdonioślejsze, co oznacza, że normy konstytucyjne są normami najwyższej rangi, mają szczególną moc prawną. Dokument ten ustanawia normatywne stany rzeczy zarówno dla wszystkich obywateli, jak i organów państwa. Normy konstytucyjne regulują ustrój polityczny państwa oraz podstawy jego ustroju społeczno-ekonomicznego. Określają formy sprawowania władzy państwowej, strukturę organów państwa, ich kompetencje oraz relacje z innymi organami. Wyznaczają także prawa i obowiązki obywatelskie. Wśród norm konstytucyjnych można wyróżnić normy kompetencyjne, tj. udzielające określonym podmiotom upoważnień do dokonywania rozmaitych czynności konwencjonalnych doniosłych prawnie, oraz normy nakazujące lub zakazujące albo zezwalające na określone zachowania w określonych sytuacjach. Normy kompetencyjne

wyznaczają sytuacje prawne dwóch podmiotów: jednego upoważniają do dokonywania czynności konwencjonalnych danego rodzaju, a drugiego zobowiązują, by na te czynności odpowiednio reagował [Wronkowska 2003, 167].

Podmiot uzyskujący kompetencję (podmiot upoważniony) to ten podmiot, który może w sposób ważny dokonywać określonych czynności konwencjonalnych w przeciwieństwie do innych podmiotów, które nie mają takiego upoważnienia. W ustawie zasadniczej normy kompetencyjne określające zakres upoważnień naczelnych organów władzy państwowej mają formę konstatacji np.:

Prezydent Rzeczypospolitej reprezentuje Państwo na zewnątrz, przyjmuje przedstawicieli dyplomatycznych państw obcych i wysyła przedstawicieli dyplomatycznych Państwa Polskiego do państw obcych [art. 48.].

Innym typem norm są normy postępowania realizowane w wypowiedziach dyrektywnych, których charakterystyczną cechą jest to, że bezpośrednio nakazują bądź zakazują określonym podmiotom (adresatom), by w określonych okolicznościach w określony sposób się zachowały [Zieliński, Ziemiński 1992, 105]. Nie ma jednej wyłącznej postaci wysłowienia norm postępowania. Charakter dyrektywalny może być sygnalizowany

w różnych formułach słownych. W ustawach zasadniczych okresu 20-lecia międzywojennego przepisy nakazujące zawierają najczęściej wyrażenia: *musi, jest obowiązany, powinien, winien, ma obowiązek*, np.:

Na żądanie Marszałka przytrzymany musi być niezwłocznie uwolniony [art. 21.].

Sejm winien być zwołany na pierwsze posiedzenie ... [art. 25.].

Obywatele winni są Państwu wierność oraz rzetelne spełnianie nakładanych przez nie obowiązków [art.6.].

Przepisy zakazujące: *nie może, nie wolno, jest zabronione, jest zakazane*, np.:

Posel nie może na swoje ani obce imię kupować lub uzyskiwać dzierżaw dóbr państwowych... [art. 22.].

Obywatelowi Rzeczypospolitej nie wolno przyjmować bez zezwolenia Prezydenta Rzeczypospolitej tytułów ani orderów cudzoziemskich [art. 96.].

Stałe zatrudnienie pracą zarobkową dzieci i młodzieży w wieku szkolnym jest zakazane [art. 103.].

Dozwalające: *może, ma prawo, wolno*, np.:

Prezydent Rzeczypospolitej może zwołać Sejm w każdym czasie na sesję nadzwyczajną wedle własnego uznania [art. 25.].

Sejm może się rozwiązać mocą własnej uchwały, powziętej 2/3 głosów, przy obecności połowy ustawowej liczby posłów [art. 26.].

Obywatele mają prawo wnosić pojedynczo lub zbiorowo petycje... [art. 106.].

Dyrektywa obowiązku wysłowiona jest czasownikami: *musi, jest obowiązany, powinien, ma obowiązek*, np.:

Państwo ma obowiązek udostępnienia opieki moralnej i pociechy religijnej obywatelom, którymi się bezpośrednio opiekuje w zakładach publicznych, jak: zakłady wychowawcze, koszary, szpitale, więzienia, przytułki [art. 102.].

Wszyscy obywatele są obowiązani do służby wojskowej [art. 91.].

Każdy obywatel ma obowiązek szanowania i przestrzegania Konstytucji Państwa... [rozdz. 89].

Wyrażenie dyrektywne, czyli najbardziej skonwencjonalizowany składnik wypowiedzi dyrektywnej [Zieliński, Ziemiński 1992], formułowane jest dwojako: albo w postaci: czasownik modalny + czasownik w bezokoliczniku nazywający czynność nakazaną lub dozwoloną, np.:

Posel nie może otrzymywać od Rządu żadnych odznaczeń, z wyjątkiem wojskowych [art. 22.].

albo: czasownik modalny + *być* + imiesłów bierny, np.:

Nikt nie może być pociągnięty do odpowiedzialności za zgodne z prawdą sprawozdanie z jawnego posiedzenia Sejmu i komisji sejmowej [art. 31.].

Charakterystyczną cechą wysławiania norm w Konstytucji marcowej jest dodawanie przysłówków w funkcji modulantów podkreślających w sposób kategoryczny okoliczności, w których dane zachowanie może być dozwolone, nakazane lub zakazane, np.:

Ograniczenia wolności osobistej, zwłaszcza rewizja osobista i aresztowanie, dopuszczalne są tylko w wypadkach, prawem przepisanych, i w sposób, określony ustawami na podstawie polecenia władz sądowych [art. 97.].

Sędzia może być złożony z urzędu, zawieszony w urzędowaniu, przeniesiony na inne miejsce urzędowania lub w stan spoczynku wbrew swojej woli jedynie mocą orzeczenia sądowego i tylko w wypadkach w ustawie przewidzianych [art. 78.].

Zauważa się dążenie do jednoznaczności, do precyzji zwłaszcza w tych normach prawnych, których adresatem są organy państwa. Bardzo szczegółowo określa się na przykład sposób wyboru prezydenta oraz przewiduje zachowania innych podmiotów w sytuacji, gdy prezydent nie może sprawować swego urzędu:

Prezydenta Rzeczypospolitej wybierają na lat siedem bezwzględną większością głosów Sejm i Senat, połączone w Zgromadzenie Narodowe. Zgromadzenie Narodowe zwołuje Prezydent Rzeczypospolitej w ostatnim kwartale siedmioletniego swego urzędowania [art. 39.].

Jeżeli Prezydent Rzeczypospolitej nie może sprawować urzędu, oraz w razie opróżnienia urzędu Prezydenta Rzeczypospolitej wskutek śmierci, zrzeczenia się lub innej przyczyny – zastępuje go Marszałek Sejmu [art. 40.].

Dążenie do precyzji obserwujemy także w wysłowieniu okoliczności, w których norma prawna znajdzie zastosowanie. Najczęściej do wskazania okoliczności korzysta się z konstrukcji warunkowych ze spójnikiem *jeżeli* lub wyrażeniem *o ile*, np.:

Jeżeli Senat postanowi projekt, uchwalony przez Sejm, zmienić lub odrzucić, powinien zapowiedzieć to Sejmowi w ciągu 30 dni, a najdalej w ciągu następnych 30 dni zwrócić Sejmowi z proponowanymi zmianami [art. 35.].

Posłowie nie mogą być pociągani do odpowiedzialności za swoją działalność w Sejmie lub poza Sejmem, wchodzącą w zakres wykonania mandatu poselskiego, ani w czasie mandatu, ani po jego wygaśnięciu. (...) Za naruszenie prawa osoby trzeciej mogą być pociągnięci do odpowiedzialności sądowej, o ile władza sądowa uzyska na to zezwolenie Sejmu [art. 21.].

Prawodawca przewiduje sytuacje potencjalne, by w razie ich zaistnienia adresat normy miał pewność, jak ma się zachować, jakie działania podjąć, aby były prawnie ważne. Projektowanie sytuacji potencjalnych i wyznaczanie zachowań adresatów norm w razie ich zaistnienia jest niezbędne do zachowania ciągłości działania organów państwa, a także do zachowania trwałości konstytucji.

Jednym z wyróżników języka ustaw zasadniczych jest idiomatyczność. Dla Konstytucji marcowej charakterystyczne są następujące połą-

czenia wyrazowe: *wybory zaprotestowane, wybory nie zaprotestowane, prawo wybieralności, opróżniony urząd, należy uznać za opróżniony, uważa się poprawki za przyjęte, uchwalić (coś) w oznaczonym terminie, termin będzie oznaczony w ..., tracić moc obowiązującą, poruczać zastępstwo, być złożonym z urzędu, osadzać urzędy (prezydent osadza urzędy cywilne i wojskowe), na żądanie interpelantów*. Dla ustawy zasadniczej z 1935 roku swoiste są wyrażenia: *troska o dobro państwa, służenie Rzeczypospolitej, bez prawa początkowania (senat na równi z sejmem, choć bez prawa początkowania, bierze udział w rozstrzyganiu następujących spraw...), odpowiedzialność wobec Boga i historii, jednolita i niepodzielna władza, w ramach Państwa i w oparciu o nie*. Wspólne dla obu konstytucji II Rzeczypospolitej są idiomy: *wspólne dobro (Państwo jest wspólnym dobrem), dobro powszechne, dobro ojczyzny, służenie Rzeczypospolitej, suwerenność i niepodległość narodu*, które są nazwami wartości istotnych dla całej społeczności państwa. Każda z ustaw zasadniczych okresu dwudziestolecia międzywojennego zawiera też sobie właściwe zwięzłe sformułowane zdania-maksymy, w których w sposób skondensowany wysłowione są najważniejsze wartości państwa. W Konstytucji marcowej czytamy: „Wszyscy obywatele są równi wobec prawa” [art. 9.]. Więcej tak skondensowanych zdań zawiera Konstytucja kwietniowa, np.:

W ramach państwa i w oparciu o nie kształtuje się życie społeczeństwa [art. 4.].

Twórczość jednostki jest dźwignią życia zbiorowego [art. 5.].

Praca jest podstawą rozwoju i potęgi Rzeczypospolitej [art. 8.].

Wypowiedzenia te są krótkie, łatwe do zapamiętania i powtarzania. Prawodawcy konstytucyjnemu zależało, by obywatele zaakceptowali zmianę ustroju i przyjęte rozwiązania instytucjonalne.

Konstytucje nigdy nie są tworzone w sposób chaotyczny [Sarnecki 1997, 20], mają strukturę wewnętrznie zorganizowaną według reguł przyjętych zwyczajowo lub normatywnie.⁹ W ciągu wieków ukształtowała się swoista matryca konstytucyjna, model gatunku. Wzorzec strukturalny konstytucji obejmuje trzy segmenty: tytuł (nazwa gatunku) – preambuła (wstęp) – tekst zasadniczy (część artykułowana).

Ustawy zasadnicze okresu 20-lecia międzywojennego nie miały jeszcze rodzimego wzorca normatywnego, nie było opracowanych zasad techniki prawotwórczej. Struktura Konstytucji marcowej jest świadectwem stanu polskiej legislacji w Rzeczypospolitej po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. Twórcy tego dokumentu dopiero wypracowywali systematykę tekstu ustawy zasadniczej. Charakterystyczną cechą struktury wewnętrznej tekstu zasadniczego Konstytucji marcowej jest to, że najmniej-

⁹ Prawnicy określają ją mianem systematyki, przy czym wyróżniają systematykę ogólną (w niej ujawniają się intencje prawodawcy) oraz szczegółową (wewnętrzny układ rozdziałów).

szą jednostką redakcyjną jest artykuł. Nie ma jeszcze rozczłonkowania artykułów na mniejsze jednostki oznaczane cyfrowo (ustępy, punkty, litery). Zauważa się jedynie wydzielanie akapitów, które, jako samodzielne jednostki treściowe, mogą pełnić w zasadzie w bardzo rozbudowanych wielowypowiedzeniowych artykułach funkcję ustępu. Jednak taka systematyka wewnętrzna utrudnia przytaczanie przepisów. Podział artykułów na ustępy oznaczane cyfrowo obserwujemy dopiero w Konstytucji kwietniowej (cyfrę arabską ujmuje się w dwustronny nawias), np.:

Art. 32.

(1) Sejm składa się...

(2) Kadencja Sejmu trwa...

Wpływ na zmianę systematyki wewnętrznej ustawy zasadniczej z 1935 r. miał zapewne pierwszy dokument w sprawie zasad i form technicznego opracowania ustaw i rozporządzeń, opublikowany w okólniku Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 2 maja 1929 r. pt. *Zbiór zasad i form techniki legislacyjnej*. W 1939 roku (dwa miesiące przed wybuchem wojny) opublikowano w formie książkowej nowe *Zasady techniki prawodawczej*. Dokument ten nie miał szans na wykorzystanie go w praktyce legislacyjnej, jednak formalnie obowiązywał do stycznia 1962 r., to jest do czasu opublikowania nowych zasad.

Językowym wykładnikiem standaryzacji jest formułiczność obserwowana przede wszystkim w przepisach końcowych. W konstytucjach okresu międzywojennego formuły dopiero się krystalizowały, np.: *określi oddzielna ustawa, określi osobna ustawa, określi szczegółowa ustawa, w drodze ustawodawczej, w drodze prawodawczej, na mocy ustawy, ustawa niniejsza wchodzi w życie z dniem, ma moc obowiązującą z dniem wejścia w życie, niniejsza ustawa konstytucyjna wchodzi w życie z dniem ogłoszenia*.

JĘZYK DOKUMENTÓW ADMINISTRACYJNYCH

Czas zaborów był czasem szybkiego usuwania języka polskiego z urzędów. Językiem administracyjnym stawał się język zaborców. Nowożytna terminologia administracyjno-prawna mogła rozwijać się tylko w Galicji i to pod koniec XIX wieku (po przegranej wojnie Austrii z Prusami). Reforma Gołuchowskiego, który po 1871 r. przeprowadził spolszczenie dawnej niemieckiej lub czeskiej administracji, sprawiła, że:

(...) trzeba było dawnym metternichowskim Niemcom i Czechom urzędować po polsku, bo Polaków jeszcze nie było przygotowanych do objęcia posad krajowych. Ci ludzie obcy (...) postanowili sami język stworzyć, a nie mieli żadnych do tego warunków, poza słownikiem niemiecko-polskim i gramatyką. Brakło im tego, co najważniejsze: poczucia językowego [Klemensiewicz 1974, 647].

Zaistniała potrzeba stworzenia polskiej terminologii prawniczej. Terminologia ta stopniowo była wypracowywana przez urzędników, którzy „w większości wypadków dosłownie tłumaczyli na język polski wyrazy i zwroty niemieckie” [Kurkowska, Skorupka 1959, 262]. W pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości dotkliwie odczuwano brak doświadczonej kadry urzędniczej, państwa zaborcze opierały bowiem swój aparat administracyjny na ziemiach polskich na własnych urzędnikach.¹⁰ W 1923 r. korpus urzędniczy liczył 120 000 osób, w tym tylko 15 000 miało wykształcenie wyższe [Malec, Malec 2000, 178–181]. W tych warunkach ustalenie jednolitej terminologii prawno-administracyjnej dla całej Polski nie było zadaniem łatwym.

Pozytywny wpływ na jakość polszczyzny administracyjno-prawnej okresu dwudziestolecia międzywojennego mieli teoretycy prawa. W ówczesnych zbiorach zasad techniki prawodawczej odnotowujemy zalecenia dotyczące języka dokumentów. I tak w pierwszym opracowaniu z 1929 r. (*Zbiór zasad i form techniki legislacyjnej*) czytamy:

1. Język aktów winien być prosty, poprawny, zwięzły, jasny i wolny od wyrazów obcych.
Zdania należy składać w stronie czynnej, unikając, o ile możliwości, strony biernej. Należy przestrzegać zasad jednolitej pisowni, ustalonej przez Akademię Umiejętności w Krakowie.
2. Należy używać ustalonej terminologii prawniczej; pozatem użytego raz terminu dla oddania pewnego pojęcia, stosunku lub t. p. należy w danym akcie używać konsekwentnie, by nie dopuszczać do różnolitej interpretacji odnośnych postanowień.¹¹

W wydanych dziesięć lat później *Zasadach techniki prawodawczej* [1939 r.] uwag na temat języka mamy znacznie więcej, dotyczą zarówno słownictwa (nakazują unikania używania wyrazów wieloznacznych oraz neologizmów), jak i składni:

należy przestrzegać przyjętego w języku polskim szyku (układu) wyrazów oraz unikać długich okresów z wieloma zdaniemipodrzędnymi [par. 10.].

Do tego dokumentu dołączono, liczący 11 stron, spis wyrażen niewłaściwych z propozycją form poprawnych, np.:

czasokres	czas; okres
załatwić sprawę do trzech dni dla użytku władz	w ciągu trzech dni, przed upływem trzech dni do użytku władz
przepis ma zastosowanie	stosuje się
pozwolić w drodze wyjątku	wyjątkowo

¹⁰ Najlepiej było na terenie zaboru austriackiego, gdzie w warunkach autonomii Galicji możliwe było obsadzanie stanowisk administracyjnych przez Polaków.

¹¹ Zachowano pisownię oryginału.

samoistny urząd
w uwzględnieniu podania

samodzielny
uwzględniając podanie.¹²

Dużo uwagi poświęcono poprawności formuł urzędowych – wiele z nich było kalkami formuł obcych (zwłaszcza niemieckich). Germanizmami używanymi niekiedy jeszcze dziś są zwroty: *w odpowiedzi na pismo, w posiadaniu pisma, w powołaniu się na pismo, przesyłamy w załączeniu* [Kurkowska, Skorupka 1959, 266], zamiast zgodnie ze składnią polską: *odpowiadając na pismo, posiadając pismo, powołując się na pismo, załączamy*.

Dla ustanowienia języka polskiego językiem państwowym duże znaczenie miały ustawa Sejmu z 1924 r. (tylko w szczególnych wypadkach przewidywała dwujęzyczność) oraz ustawy Sejmu Śląskiego (z 1923 r. i z 1937). Cennym dorobkiem okresu międzywojennego była kodyfikacja prawa administracyjnego (dokonana w 1928 r.), zwłaszcza w zakresie postępowania administracyjnego.

ZAKOŃCZENIE

Okres trwania niepodległej II Rzeczypospolitej był krótki (tylko 20 lat), ale zapoczątkowane dokonania na polu prawnym i administracyjnym są niezwykle ważne. Do niewątpliwych osiągnięć II Rzeczypospolitej należało szybkie scalenie ziem dawnych zaborów w jeden organizm państwowy oraz zbudowanie cywilnego aparatu władzy publicznej. Tworzenie od początku kadry urzędniczej nie było łatwe, brakowało ludzi z wyższym i średnim wykształceniem. W opracowaniu wzorów rozporządzeń i innych dokumentów ogromna była rola prawników. Pochlebnych ocen nie można wystawić funkcjonującym w państwie rozwiązaniom ustrojowym, zwłaszcza ich dynamice i kierunkowi zmian [Winczorek 2012, 66]. Ustrój polityczny II Rzeczypospolitej podlegał ewolucji. Przyjęty w 1919 r. (mała konstytucja) ustrój demokracji parlamentarnej, utrwalony w Konstytucji marcowej, stopniowo, zwłaszcza po zamachu majowym w 1926 r., przemieniał się w ustrój autorytarny.

Trzeba podkreślić, że ustawa zasadnicza z 1921 r. stanowi ważne ogniwo polskiej tradycji konstytucyjnej, należy bowiem do „generacji europejskich demokratycznych konstytucji tamtych czasów” [Kruk 2002, 10]. W pracach nad obecnie obowiązującą Konstytucją RP [1997 r.] odwoływano się do doświadczeń z prac nad Konstytucją marcową, zwłaszcza do jej demokratycznych zasad.

¹² Materiał do spisu wyrażen niewłaściwych zaczerpnięto w znacznej części ze spisu błędów językowych, opracowanych przez Towarzystwo Krzewienia Poprawności i Kultury Języka.

Bibliografia

- M. Adamczyk, S. Pastuszka, 1985, *Konstytucje polskie w rozwoju dziejowym 1791–1982*, Warszawa.
- M. Borucki, 2002, *Konstytucje polskie 1791–1997*, Warszawa.
- T. Gizbert-Studnicki, 1986, *Język prawny z perspektywy socjolingwistycznej*, Kraków.
- M. Kallas, 2005, *Historia ustroju Polski*, Warszawa.
- Z. Klemensiewicz, 1974, *Historia języka polskiego*, Warszawa.
- M. Kruk, 2002, *Przyczynek do rozważań o inspiracjach Konstytucji RP z 1997 r.*, „Państwo i Prawo” z. 2, s. 2–10.
- H. Kurkowska, S. Skorupka, 1959, *Stylistyka polska. Zarys*, Warszawa.
- M.T. Lizisowa, 2002, *Model komunikacji językowej w konstytucjach Rzeczypospolitej (relacja nadawczo-odbiorcza)*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” z. LVIII, s. 75–92.
- D. Malec, J. Malec, 2000, *Historia administracji i myśli administracyjnej*, Kraków.
- E. Malinowska, 2012, *Konstytucja jako gatunek tekstu prawnego*, Opole.
- M. Pietrzak, 1969, *Model ustroju politycznego w Konstytucji z 17 marca 1921 r.* [w:] *Droga przez półwiecze. O Polsce lat 1918–1968. Referaty z sesji naukowych Polskiej Akademii Nauk i Uniwersytetu Warszawskiego poświęcone 50 rocznicy odzyskania niepodległości*, Warszawa, s. 95–116.
- P. Sarnecki, 1997, *Systematyka konstytucji* [w:] J. Trzciniński (red.), *Charakter i struktura norm konstytucji*, Warszawa, s. 78–91.
- Techniki prawodawcze II Rzeczypospolitej*, 2014, Warszawa.
- P. Winczorek, 2012, *O państwie, prawie i polityce*, Warszawa.
- S. Wronkowska, 2003, *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*, Poznań.
- M. Zieliński, Z. Ziemiński, 1992, *Dyrektywy i sposób ich wypowiedzienia*, Warszawa.

The language of law and administration of the interwar period

Summary

The object of this sketch is the legal and administrative Polish language of the interwar period, that is the time of the Second Polish Republic. Regaining the statehood after one and a half century of the Partitions marked significant transformations in the history of the nation and the society, the return of the Polish language to offices, the gradual standardisation of the language of administration, unification and codification of law. The political system of the Second Polish Republic evolved. The system of parliamentary democracy, adopted in 1919 and established in the March Constitution, transformed gradually, in particular after the May Coup in 1926, into the authoritarian system. The principal value in the March Constitution is the nation, which was bestowed with power. In the April Constitution, the principal value is the state as the common good of all citizens.

There were not enough Poles with a good background among administrative officers. A major role in preparing templates of documents was played by lawyers, who gave consideration also to language aspects.

Keywords: Polish language of the interwar period – language of the law and administration – lexis – texts of the Constitution

Trans. Monika Czarnecka